

Mirosław Mielczarek <https://orcid.org/0000-0001-9096-0715>

Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wydział Nauk Pedagogicznych¹

Przygotowanie do samodzielności życiowej usamodzielnianych wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych

Wprowadzenie

Przygotowanie do samodzielności życiowej wydaje się jednym z kluczowych elementów procesu wychowania każdego człowieka. Bez wątpienia proces ten jest niebywale złożony, potrzebny i ważny. Wpojenie młodym ludziom podstawowych cech umożliwiających samodzielne bytowanie jest zabiegiem trudniejszym, gdy dokonuje się on w środowisku zastępczym bez wsparcia rodziców. Taką drogę do osiągnięcia samodzielności życiowej przechodzą wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych (POW) Podopieczni ci są często nazywani sierotami społecznymi², a placówki, w których przebywają, potocznie nazywa się domami dziecka. Należy przy tym pamiętać, że każdy wychowanek instytucjonalnej pieczy zastępczej podlega sformalizowanemu procesowi usamodzielnienia, który tym samym nie dotyczy dzieci i młodzieży przebywającej w domu

¹ Doktorant Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu, magister pedagogiki, pracownik Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Herbach, pracownik Schroniska dla Bezdomnych Rodzin i Mężczyzn im. Św. Brata Alberta w Częstochowie, były pracownik Całodobowej Placówki Opiekuńczo-Wychowawczej im. Św. Dominika Savio w Częstochowie.

² Wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych (potocznie domów dziecka) są również określanii mianem sierot społecznych. Szerzej na ten temat można przeczytać m.in. w: I. Motow, M. Mielczarek, *Funkcjonowanie emocjonalne i społeczne wychowanków domów dziecka w aspekcie doznawanego sieroctwa społecznego*, „Pedagogika Rodziny” 2018, nr 8(1), s. 72.

rodzinnym. Zasady usamodzielnienia podopiecznych POW, którzy opuszczają pieczę zastępczą regulują przepisy zawarte w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 roku³.

POW według przepisów prawnych należy do instytucjonalnej pieczy zastępczej, która w obecnie obowiązującym prawie jest przeznaczona dla sierot oraz dzieci, których rodzicom zostały ograniczone prawa rodzicielskie lub całkowicie zostali ich pozbawieni⁴. Takie sankcje wobec rodziców lub rodzica stosuje się w przypadku, kiedy wymaga tego dobro dziecka. Jeżeli w wyniku nałożonych konsekwencji żadnemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska lub jeżeli rodzice są nieznani, dla dziecka ustanawia się opiekę⁵. Prawo do zagwarantowania opieki każdemu dziecku pozbawionemu rodziców stanowi między innymi treść art. 72 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁶. Podobnie do wskazanej kwestii odniesiono się w art. 20 Konwencji o Prawach Dziecka, według której każdemu dziecku pozbawionemu naturalnego środowiska rodzinnego przysługuje specjalne prawo do ochrony i pomocy ze strony każdego państwa, które konwencję ratyfikowało⁷. POW są najbardziej rozpowszechnionymi i tradycyjnymi formami opieki całkowitej nad sierotami społecznymi. Przejmują one podstawowe zadania, jakie zwykle przypisywane są rodzicom⁸. To typ placówki socjalizacyjnej, funkcjonującej całodobowo jako instytucjonalna forma opieki nad dzieckiem. Jej działalność polega głównie na zaspokajaniu podstawowych potrzeb dzieci, zapewniając im przy tym całkowitą opiekę, wychowanie, kształcenie oraz wyrównywanie opóźnień szkolnych i rozwojowych. Realizacji wymienionych założeń dokonuje się poprzez organizowanie szeregu specjalistycznych zajęć, a w razie potrzeby także odpowiedniej rehabilitacji⁹.

Teoretyczne podłoże samodzielności

W literaturze pojęcie samodzielności najczęściej jest utożsamiane z autonomią, dojrzałością, niezależnością oraz z umiejętnością samodzielnego życia. Samodzielność to także jedna z wielu cech, które wchodzą w zakres struktury osobowościowej¹⁰. Intuicyjnie

³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2011, nr 149, poz. 887 z późn. zm.

⁴ U. Kamińska, *Zarys metodyki pracy opiekuńczo-wychowawczej w rodzinnych i instytucjonalnych formach wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005, s. 27.

⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 1964, nr 9, poz. 59, art. 93, 94, 107, 109–111.

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

⁷ Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526.

⁸ U. Kamińska, *Zranione dzieciństwo. Wychowankowie domu dziecka mówią*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2000, s. 13.

⁹ U. Bartnikowska, K. Cwirynkało, *Rodziny adopcyjne i zastępcze dziecka z niepełnosprawnością*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 53 cyt. za: J. Mańka, K. Ornacka, *Trudne dzieciństwo i rodzicielstwo – wybrane aspekty funkcjonowania rodzin zastępczych w Polsce w perspektywie socjologicznej*, [w:] A. Żukiewicz (red.), *Rodzicielstwo zastępcze w perspektywie teoretycznej i praktycznej*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2011.

¹⁰ D. Ruskiewicz, *Samodzielność życiowa dorosłych córek nadopiecznych ojców*, „Pedagogika Rodziny” 2018, nr 8(1), s. 88 cyt. za: A. Buczel, *Samodzielność jako cecha osobowości*, „Studia Philosophiae Christianae” 1993, nr 29(1), s. 115.

jest ona rozumiana nie tylko jako pewna cecha osobowości. Wynika także z wewnętrznej potrzeby niezależnego zdobywania i gromadzenia doświadczeń życiowych niezbędnych jednostce. To także próba wiążąca się z pokonywaniem przeszkód oraz ze sprawdzeniem swoich umiejętności w różnych sytuacjach. Dążenie do samodzielności przyczynia się do poznawania własnych granic i możliwości. Jej osiągnięcie powiązane jest ze zdolnością ponoszenia odpowiedzialności oraz konsekwencji za swoje czyny¹¹.

J. Świrko-Pilipczuk stwierdza, że samodzielność „może być właściwa człowiekowi w różnym stopniu i zakresie. Zmienia się w różnych okresach życia człowieka [...] może mieć różny zakres ze względu na formy i rodzaje działań”¹². Samodzielność to również pewnego rodzaju atrybut dorosłości, określona forma aktywności, potrzeba psychiczna, warunek prawidłowego rozwoju, a nawet postawa życiowa¹³. W tym rozumieniu „samodzielność” porównuje się nie tylko z autonomią, ale i z dojrzałością biopsychospołeczną oraz ze zdolnością do samodzielnego bytowania w społeczeństwie¹⁴. Zdaniem M. Winiarskiego samodzielny człowiek to taki, który w żaden sposób nie jest uzależniony od nikogo, a przy tym sam radzi sobie z napotykającymi go trudnościami¹⁵. T. Tomaszewski społeczną samodzielność utożsamia z niezależnością w myśleniu i działaniu jednostki od nacisku i pomocy innych osób¹⁶. Z. Dąbrowski definiuje samodzielność jako „osiągnięcie takiego poziomu rozwoju fizycznego, psychicznego i społecznego, który umożliwia względnie samodzielne i niezależne funkcjonowanie w społeczeństwie”¹⁷. Na potrzeby badań przyjęto rozumienie samodzielności zgodne z koncepcją G. Gajewskiej. Zdaniem autorki jednostka samodzielna to taka, która cechuje się odpowiednim przygotowaniem do życia rodzinnego, zawodowego, społecznego i obywatelskiego. Wymienione kategorie to cztery podstawowe zadania, jakie powinny być zrealizowane przez placówkę w celu usamodzielnienia wychowanka¹⁸. Wybraną koncepcję uznano za słuszną, dlatego uwzględniono ją przy konstrukcji pytań badawczych i narzędzia badawczego.

¹¹ Z. Woźniak, *Samodzielność życiowa osób z lekką i umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną w świetle danych uzyskanych za pomocą nowego narzędzia pomiaru*, „Niepełnosprawność i Rehabilitacja” 2017, nr 3, s. 63.

¹² J. Świrko-Pilipczuk, *Sytuacje edukacyjne podstawą procesu kształcenia i rozwijania samodzielności*, [w:] K. Denek, F. Bereźnicki, J. Świrko-Pilipczuk (red.), *Proces kształcenia i jego uwarunkowania*, Agencja Wydawnicza „Kwadra”, Szczecin 2003, s. 74–75.

¹³ I. Mudrecka, *Samodzielność*, [w:] J.M. Śnieciński (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006, s. 597.

¹⁴ I. Motow, M. Motow-Czyż, *Proces usamodzielnienia wychowanków z zakładów resocjalizacyjnych*, „Pedagogika Rodziny” 2015, nr 5(4), s. 31.

¹⁵ M. Winiarski, *Rodzina – szkoła – środowisko lokalne. Problemy edukacji środowiskowej*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2000, s. 189.

¹⁶ T. Tomaszewski, *Z zagadnień psychologii samodzielności*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1958, nr 1, s. 55.

¹⁷ Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, cz. 2, Wydawnictwo WSP, Olsztyn 1995, s. 70.

¹⁸ G. Gajewska, *Pedagogika opiekuńcza i jej metodyka*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2004, s. 109.

Metodologia badań

Badania osadzono w metodologii jakościowej utożsamianej z paradygmatem interpretatywnym. Ich przedmiotem uczyniono osiąganie samodzielności życiowej przez usamodzielnianych wychowanków POW. Celem badań była próba odpowiedzi na problem główny zawarty w pytaniu: „W jaki sposób POW (potocznie zwane domami dziecka) przygotowują swoich usamodzielnianych wychowanków do samodzielności życiowej?”. Tak sformułowany problem główny uzupełniono o cztery problemy szczegółowe, które kolejno dotyczyły przygotowania do samodzielności: rodzinnej, zawodowej, społecznej i obywatelskiej. Przyjęty model badań jakościowych pozwolił na rezygnację z wcześniejszego stawiania hipotez¹⁹. W badaniu zastosowano metodę indywidualnych przypadków, zwaną też studium indywidualnych przypadków²⁰. Jako technikę badawczą do wybranej metody zastosowano wywiad²¹. Zgodnie z zaleceniami metodologicznymi narzędzie badawcze stanowił kwestionariusz wywiadu składający się z metryczki zawierającej osiem pytań oraz z części zasadniczej, której nadano cztery pytania otwarte. Wyniki pozyskane za pomocą kwestionariusza wywiadu odpowiednio zakodowano i przygotowano do analizy jakościowej.

Dobór próby badawczej

Badania zostały zrealizowane w 2018 roku. Trwały w okresie od lipca do października. Wzięło w nich udział dziesięciu badanych z dziesięciu różnych POW. Pośród respondentów było trzech dyrektorów placówek, jeden pedagog, pięciu wychowawców oraz jeden pracownik socjalny. Wszystkie osoby badane były płci żeńskiej. Dla pięciu badanych staż pracy w placówce mieścił się w przedziale 10 lat i powyżej, dla czterech osób wyniósł 3–5 lat, a jedna osoba uplasowała się ze stażem między 1–3 lata. Siedem osób, które wzięły udział w badaniu, dysponowało wykształceniem magisterskim. Następne trzy posiadały kolejno stopień doktora, tylko studia licencjackie oraz studia magisterskie wraz z podyplomowymi. Wykształcenie badanych osób oscylowało wokół pedagogiki ze specjalnością opiekuńczo-wychowawczą, resocjalizacyjną, wczesnoszkolną, ale także zdarzały się osoby z wykształceniem psychologicznym, socjologicznym i pracą socjalną. Placówki, w których

¹⁹ Zob. A. Wyka, *Model badań przez wspólne doświadczanie, czyli o pewnej wersji empirii „jakościowej”*, „Kultura i Społeczeństwo” 1985, nr 2; T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001, s. 279.

²⁰ Wybrana metoda polega na „analizie jednostkowych losów ludzkich uwikłanych w określone sytuacje wychowawcze lub na analizie konkretnych zjawisk natury wychowawczej przez pryzmat jednostkowych biografii ludzkich z nastawieniem na opracowanie diagnozy przypadku lub zjawiska w celu podjęcia działań terapeutycznych”, cyt. za: T. Pilch, T. Bauman, dz. cyt., s. 91–92.

²¹ Wywiad polega na zadawaniu pytań swojemu respondentowi w celu uzyskania od niego potrzebnych informacji. Zagadnienia poruszane podczas wywiadu powinny mieć związek z wcześniej postawionymi pytaniami badawczymi, cyt. za: A.W. Maszke, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008, s. 257. Wywiad to także rozmowa „badającego z respondentem lub respondentami według opracowanych wcześniej dyspozycji lub w oparciu o specjalny kwestionariusz”, cyt. za: T. Pilch, T. Bauman, dz. cyt., s. 91–92.

zostały zrealizowane wywiady mieściły się na terenie: Białegostoku, Żywnowa, Częstochowy, Blachowni, Knurowa, Łodzi i Człuchowa. W trzech przypadkach osoby poprosiły, by w analizie z badań nie uwzględniać miejscowości, w której znajduje się ich placówka, ponieważ miejscowość jest stosunkowo mała i trudno o anonimowość. Prośbę tą wzięto pod uwagę. Niemniej były to placówki z województw łódzkiego i podkarpackiego. Ze wszystkich badanych placówek osiem miało statut publiczny, natomiast dwie były niepubliczne. Średnia liczba wychowanków w każdej placówce wyniosła około dwudziestu.

Analiza badań

Analizę badań przeprowadzono zgodnie z układem pytań zasadniczych zawartych w narzędziu badawczym. Pierwsze zagadnienie to **przygotowanie do samodzielnego życia w rodzinie**. Z uzyskanych wypowiedzi można się dowiedzieć, że aby poprawnie przygotować swoich podopiecznych do samodzielności rodzinnej, POW tworzą tak zwane grupy usamodzielnień. Dzięki temu możliwe jest położenie szczególnego nacisku na wykształcenie podstawowych umiejętności, takich jak: gotowanie, posługiwanie się sprzętem AGD, zarządzanie zasobami finansowymi. Jak wskazali respondenci, ważne są również rozmowy, samodzielne robienie zakupów, wykonywanie codziennych obowiązków domowych, motywacja, wsparcie, ale także wakacje u rodzin.

Z rodzinami wychowanków zwykle jest trudny kontakt, rzadko się angażują w pracę z dziećmi, pomimo że to ich dzieci. Zachęcamy, ale nasze wysiłki przynoszą mizerne efekty. Jednak staramy się pracować z dzieckiem w taki sposób, aby pokazać mu, jak prawidłowo tworzyć więzi, nazywać uczucia, tłumaczyć zachowania dorosłych. Pokazujemy wartości rodzinne, role poszczególnych członków rodziny i wiele innych tematów związanych z funkcjonowaniem rodziny. Metody, którymi pracujemy, są różne: cykliczne programy socjoterapeutyczne, pogadanki, rozmowy indywidualne i w rodzinach. (Pracownik POW, Wywiad nr 3)

W placówce dzieci i młodzież uczą się samodzielności rodzinnej przez naukę wykonywania różnych prac, jakie konieczne są do prawidłowego funkcjonowania w rodzinie. Należy tu wskazać przede wszystkim umiejętność wydawania i planowania pieniędzy według najważniejszych potrzeb, angażowanie się w opiekę nad młodszymi wychowankami przez pomaganie im w odrabianiu lekcji, odprowadzanie czy przyprowadzanie ze szkoły, uwalnianie na oszczędzanie. Jedna z rozmówczyń wskazała, że w placówce nie ma typowych wzorców jak w rodzinie. Świadczy o tym chociażby fakt ciągłej rotacji wychowawców, co zupełnie nie sprzyja budowaniu poprawnych relacji. Ta sama rozmówczyni podkreśliła, że przygotowanie do samodzielności rodzinnej ich podopiecznych jest tym trudniejsze, że trafiają oni do placówki już z pewnym ukształtowanym wzorcem rodzinnym. Zadaniem placówki w tym zakresie jest tłumaczenie wychowankom, jaki wzorzec jest prawidłowy, w jaki sposób i na jakich podstawach należy budować swoje związki partnerskie. Inna respondentka zaznaczyła, że przygotowanie do samodzielnego życia w rodzinie powinno się rozpocząć już od pierwszego dnia pobytu dziecka w placówce. Konieczna jest oczywiście w tym względzie odpowiednia współpraca z jego rodziną.

Drugą kwestią, którą zbadano, było **przygotowanie do samodzielności zawodowej**. Odbywało się ono przez edukację zawodową, branie udziału w szkoleniach i kursach zawodowych, podejmowanie pracy w czasie wolnym. Typowymi metodami stosowanymi w tym celu okazały się także rozmowy wychowawcze, narzucanie obowiązków domowych, zachęcanie do udziału w praktykach i stażach zawodowych. Jedna z badanych osób uznała, że przygotowanie do samodzielności zawodowej to również pomoc podopiecznym w znalezieniu pracy po ich usamodzielnieniu się. Praca z wychowankami w celu zdobycia zawodu to wyrabianie dyscypliny, szeroko rozumianej samodzielności i odpowiedzialności. Niezwykle istotną formę pomocy w tym zakresie jedna z rozmówczyń upatrywała w analizie umiejętności i predyspozycji zawodowych oraz w motywowaniu do poszukiwania dorywczego zatrudnienia podczas dni wolnych od nauki szkolnej.

Mobilizujemy wychowanków do podjęcia pracy dorywczej, najczęściej w weekendy. Motywuje się już siedemnastolatków, aby podjęli pracę wakacyjną. Pokazujemy, w jaki sposób mogą szukać pracy, tj. przedstawiamy im propozycje różnych agencji zatrudnienia, młodzieżowych biur pracy, mobilizujemy do podjęcia pracy w restauracjach typu fast food, gdyż tam jest najwięcej możliwości dla młodych osób. Proponujemy kontynuowanie nauki, przekwalifikowanie się. Nauczenie pracy od najmłodszych lat przygotowuje ich do samodzielności zawodowej, odpowiedzialności, punktualności, umiejętności wykonywania poleceń przełożonych. Niestety nie wszyscy garną się do podjęcia pracy. Wytrzymują tylko pracownicy, ci, którzy chcą w życiu coś osiągnąć, chcą być niezależni i żyć uczciwie, ambitni. Pozostali nie utrzymują się długo w miejscu pracy, szybko rezygnują, trudność sprawia im praca typu sprzedawca w sklepie odzieżowym, czy pracownik restauracji. Pozostają bierni. Wydaje im się, że wszystko przychodzi z łatwością. Nie chcą zrozumieć, że na sukces trzeba długo pracować. Zniechęcają się, bo muszą się dostosować do warunków pracy, do innych osób. Nie chce im się ciężko pracować. Nie jest to wina placówki, ale ich osobowości, być może też tego, co wynieśli z domu. (Pracownik POW, Wywiad nr 6)

Głównie przez stawianie nauki wysoko w hierarchii wartości, motywowanie, wyrabianie nawyków uczenia się, zachęcanie do utożsamiania się z ludźmi, którzy dobrze sobie radzą zawodowo, spotkania z takimi ludźmi. Skupianie dorosłych z naszej społeczności lokalnej w krąg przyjaciół placówki i pozyskiwanie pracodawców dla naszych dzieci, rozwój zainteresowań, uświadamianie, że zdobycie wykształcenia to motor życia zawodowego, a także podnoszenie samooceny, zachęcanie do stawiania sobie celów, spotkania z byłymi wychowankami, którzy sobie dobrze radzą w życiu zawodowym. (Pracownik POW, Wywiad nr 10)

Kolejny obszar, jaki zbadano, to **przygotowanie do samodzielności społecznej**. To zadanie placówki realizowały przez udział w różnych kampaniach społecznych, pogadanki o tematyce zdrowotnej, branie udziału w wolontariacie, zachęcanie do aktywności społecznej, rozwój kulturalny (wyjścia do filharmonii, kina, na koncerty, wystawy, warsztaty twórcze, wycieczki), reprezentowanie placówki na zewnątrz. Sfera społeczna była też kształtowana przy pomocy budowania nowych znajomości i ich utrzymywania z innymi placówkami czy instytucjami. Pracowano na programach socjoterapeutycznych, uczono, jak załatwiać sprawy urzędowe, wypełniać różne druki, w jakim celu powołany jest dany urząd, jak prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie według przyjętych norm. Wyposażanie młodego człowieka w podstawowe umiejętności społeczne miało miejsce

również dzięki takim formom, jak rozmowa wychowawcza, współpraca z instytucjami na rzecz dziecka i rodziny, ale i wspieranie w kontaktach międzyludzkich.

Samo przebywanie w placówce, gdzie jest dużo różnych osobowości przygotowuje te dzieciaki do życia w społeczeństwie. Muszą się dostosować, przestrzegać pewnych norm i zasad. Tego ich uczymy. A także jak przestrzegać prawa, co jest dobre, a co złe. Jest regulamin, różnego rodzaju prelekcje, rozmowy, przykłady. Brakuje jednak kontroli wychowawczej nad zachowaniem wychowanka poza placówką. Nie ma na to przeznaczonych godzin. Nie ma możliwości uczestniczenia w życiu społecznym poza placówką razem z wychowankiem. Musi on sam zderzyć się z rzeczywistością, bazując na tym, co zostało mu przekazane. (Pracownik POW, Wywiad nr 6)

Głównie przez dużą aktywność w społeczności lokalnej przez organizowanie imprez, spotkań w placówce, otwartość na kontakty, poprzez udział w różnych imprezach, uroczystościach, życiu miasta, przez naukę ról społecznych, przez aktywność społeczną (opieka nad bezdomnymi zwierzętami), przez nagradzanie właściwych postaw kolegi, ucznia, członka grupy. (Pracownik POW, Wywiad nr 10)

Ostatnim obszarem badawczym było **przygotowanie do samodzielności obywatelskiej**. Aby wypełnić tę funkcję wychowawczą, placówki prowadziły z podopiecznymi rozmowy o Polsce, oglądano wiadomości w telewizji, obchodzono główne uroczystości państwowe. Zachęcano pełnoletnich wychowanków do czynnego brania udziału w głosowaniach wyborczych, spotkań z władzami, wpajano odpowiedzialność za własny naród, przekazywano ważne fakty historyczne. Pojawiały się wypowiedzi, w których metodą przygotowania obywatelskiego było wspólne czytanie konstytucji, nauka praw obywatelskich i obowiązków. Uczono znajomości świąt państwowych, rocznic, dawano wzorce i pokazywano, jak powinien prawidłowo funkcjonować obywatel. Niestety, jak się okazało, w niektórych placówkach przygotowanie do samodzielności obywatelskiej było zupełnie pomijane: „rzadko rozmawiamy o tej sferze samodzielności. Tutaj dużą rolę odgrywa szkoła, która jest wsparciem nie tylko dla rodzin, ale także dla placówek opiekuńczo-wychowawczych” (Pracownik POW, Wywiad nr 6).

Wnioski z badań

Przeprowadzone badania nie pretendują do miana uogólniania. Nie należy bowiem na nielicznej próbie wysuwać ogólnych wniosków wobec metod wychowawczych, jakimi posługują się POW w celu przygotowania wychowanków do samodzielności życiowej. Postępowanie badawcze pozwoliło zbadać zaledwie pewien wycinek rzeczywistości. Jednakże może być on pomocny w dalszych rozważaniach teoretycznych, praktycznych i badawczych.

Badania pokazały, że przygotowanie do samodzielności rodzinnej sprawia placówkom pewne trudności. Były one związane głównie z wcześniejszymi doświadczeniami rodzinnymi wychowanków oraz z wadliwie ukształtowanym u nich modelem rodzinnym. Większość metod i form stosowanych w tym zakresie przez placówki wydaje się poprawna. Jednakże system pracy takich placówek, o czym również informowali respondenci, nie sprzyja prawidłowemu wyposażaniu podopiecznych w kompetencje rodzinne. Wydaje się

tym samym, że trudno jest zaaranżować w instytucjonalnej formie opieki zastępczej atmosferę rodzinną, a ta przecież jest niezbędna do ukształtowania samodzielności rodzinnej.

Metody, jakie stosowały placówki w celu przygotowania do samodzielności zawodowej, można określić także jako właściwe. Wśród nich należy wymienić przede wszystkim angażowanie podopiecznych w pobieranie nauki zawodu, zachęcanie do udziału w różnych kursach i stażach zawodowych, podejmowanie pracy zarobkowej w dni wolne od nauki szkolnej, wyrabianie poczucia obowiązku oraz angażowanie w prace na rzecz placówki. Równie cenna i skuteczna metoda w wyborze zawodu, jaką stosowały placówki, to preorientacja zawodowa pomagająca określić predyspozycje i kompetencje zawodowe.

Przygotowanie do samodzielnego życia społecznego było realizowane dzięki szeroko pojmowanemu angażowaniu wychowanków w życie społeczne. Niektóre respondentki podkreśliły, że kontrolowanie przygotowania do sfery społecznej ich podopiecznych jest równie trudne, jak w przypadku przygotowania rodzinnego. Na tę okoliczność składa się stwierdzenie, że funkcjonowaniem społecznym jest również to, co ma miejsce poza terenem placówki. Kontrola tych zachowań jest wręcz niemożliwa, dlatego często trzeba bazować tylko na tym, co zostanie wypracowane i zaobserwowane w placówce. Dlatego na tą formę przygotowania powinien być położony szczególnie nacisk. Z kolei sama analiza metod wychowawczych, jakie stosowały placówki w tej sferze, wydaje się zasadna.

Przygotowanie do samodzielności obywatelskiej przez niektóre placówki było pomijane lub utożsamiane z przygotowaniem społecznym. Oczywiście w analogię przygotowania społecznego i obywatelskiego nikt nie wątpi. Natomiast warto te sfery rozróżniać, gdyż cechuje je wiele odmiennych elementów. Trzeba przy tym pamiętać, że nie każda osoba żyjąca w zgodzie z normami społecznymi będzie wypełniać podstawowe obowiązki obywatelskie wobec swojego kraju i narodu. Tylko odpowiednie przygotowanie obywatelskie gwarantuje nam wszystkim stworzenie społeczeństwa obywatelskiego.

Jedna z respondentek stwierdziła, że przygotowanie do samodzielności rodzinnej, zawodowej, społecznej i obywatelskiej w jej placówce jest realizowane za pomocą tych samych metod. Praktyka ta wydaje się nie tyle dość wątpliwa, co mało uściślająca poszczególne formy wychowawcze. Na koniec warto przytoczyć słowa innej rozmówczynie, które z całą pewnością wpasowują się w tematykę całej pracy:

Podstawowe znaczenie w przygotowaniu wychowanka do samodzielności życiowej ma dobra relacja z dzieckiem, duże zaangażowanie wychowawcy, własny przykład, indywidualne podejście do każdego dziecka i dostosowanie się do jego możliwości rozwojowych. (Pracownik POW, Wywiad nr 10)

Bibliografia

Bartnikowska U., Ćwirynkało K., *Rodziny adopcyjne i zastępcze dziecka z niepełnosprawnością*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

Buczel A., *Samodzielność jako cecha osobowości*, „Studia Philosophiae Christianae” 1993, nr 29(1).

Dąbrowski Z., *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, cz. 2, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Olsztyn 1995.

Gajewska G., *Pedagogika opiekuńcza i jej metodyka*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2004.

Kamińska U., *Zranione dzieciństwo. Wychowankowie domu dziecka mówią*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2000.

Kamińska U., *Zarys metodyki pracy opiekuńczo-wychowawczej w rodzinnych i instytucjonalnych formach wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526.

Mańka J., Ornacka K., *Trudne dzieciństwo i rodzicielstwo – wybrane aspekty funkcjonowania rodzin zastępczych w Polsce w perspektywie socjologicznej*, [w:] A. Żukiewicz (red.), *Rodzicielstwo zastępcze w perspektywie teoretycznej i praktycznej*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2011.

Maszke A.W., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.

Motow I., Mielczarek M., *Funkcjonowanie emocjonalne i społeczne wychowanków domów dziecka w aspekcie doznawanego sieroctwa społecznego*, „Pedagogika Rodziny” 2018, nr 8(1).

Motow I., Motow-Czyż M., *Proces usamodzielnienia wychowanków z zakładów resocjalizacyjnych*, „Pedagogika Rodziny” 2015, nr 5(4).

Mudrecka I., *Samodzielność*, [w:] J.M. Śnieciński (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2006.

Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001.

Ruszkiewicz D., *Samodzielność życiowa dorosłych córek nadopieczonych ojców*, „Pedagogika Rodziny” 2018, nr 8(1).

Świrko-Pilipczuk J., *Sytuacje edukacyjne podstawą procesu kształcenia i rozwijania samodzielności*, [w:] K. Denek, F. Bereźnicki, J. Świrko-Pilipczuk (red.), *Proces kształcenia i jego uwarunkowania*, Agencja Wydawnicza „Kwadra”, Szczecin 2003.

Tomaszewski T., *Z zagadnień psychologii samodzielności*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1958, nr 1.

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 1964, nr 9, poz. 59.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2011, nr 149, poz. 887 z późn. zm.

Winiarski M., *Rodzina – szkoła – środowisko lokalne. Problemy edukacji środowiskowej*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2000.

Woźniak Z., *Samodzielność życiowa osób z lekką i umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną w świetle danych uzyskanych za pomocą nowego narzędzia pomiaru*, „Niepełnosprawność i Rehabilitacja” 2017, nr 3.

Wyka A., *Model badań przez wspólne doświadczanie, czyli o pewnej wersji empirii „jakościowej”*, „Kultura i Społeczeństwo” 1985, nr 2.

Streszczenie

Przygotowanie do samodzielności życiowej usamodzielnianych wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych

Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób placówki opiekuńczo-wychowawcze przygotowują swoich usamodzielnianych wychowanków do samodzielności życiowej. Problem został rozpatrzony z perspektyw przygotowania do samodzielności rodzinnej, zawodowej, społecznej i obywatelskiej. Zrealizowanie badań pozwoliło odpowiedzieć na pytanie, jak w badanych placówkach przebiega proces wychowawczy związany z przygotowaniem usamodzielnianych wychowanków do samodzielności życiowej oraz jakie w tym celu stosuje się metody i formy działań. Przystępując do projektu badawczego zrezygnowano z wcześniejszego stawienia hipotez, gdyż zgodnie z założeniami metodologicznymi zabieg ten jest niekonieczny w przypadku podejścia jakościowego. Praktyka ta w znaczny sposób mogłaby ograniczyć wartość poznawczą.

Słowa kluczowe: samodzielność, usamodzielnienie, placówka opiekuńczo-wychowawcza, dom dziecka, metody wychowawcze

Summary

Preparation for independent living: Independent foster-child Care and Educational Institutions

The aim of the article is to try to answer the question: how do care and educational institutions prepare their pupils for independence in life? The problem was considered from the perspective of preparations for family life, professional, social and civic independence. The research shed light on how the educational process in examined institutions related to the preparation of pupils for independent living and what methods and forms were used for this purpose.

Keywords: independence, empowerment, orphanage, children's home, educational methods